

дека авторите го покажале патот како треба да се дојде до неговата етимологија и значење, споредувајќи го со слично сложениот *σαράπους* и поставувајќи го односот *κραταίλους : σαράπους* како *κραταίπεδον : *σαράπεδον*. Но, тие отидоа и неколку чекори понатамо и гледаат во него „земјиште несигурно, привремено, прекарно“ што влегува во нивните комбинации за „анклавите“ (= e-to-ni-jo).

Оригинално е и нивното толкување на личното име E-ke-gja-wo (-no, -ne). Тие го сфаќаат како апелатив *ἐγγειριάφων „благјаник“ („trésorier payeur“) изведен од претположената именка (одн. поименичена приставка) *ἐγγείρια = ἐπιχειρία, ἐπίχειρα „награда, плата“, што го поврзуваат со e-ke-ra-ḡo-no.

Во XII глава зборуваат за „Привилегиите на магистратурата“, во XIII за „Статистиките и пропорциите“ и зад неа е даден еден исцрпен табеларен преглед (стр. 92—103) на земјосопствениците и на закупниците на работлива земја. И во следната (XIV) глава се расправа за прегледот на земјишниот систем на пилската држава и со неа се завршува првиот, главниот дел на книгата.

Во II-от дел на книгата XV-та глава и е посветена на „Положбата на робовите и на сопственоста на земјата“, XVI-та на „Посебната положба на 'божјите' робови“, XVII-та на „Привилегираната робовска општина“, XVIII-та на еден „Привиден заеднички посед“, XIX-та на „Земјоделската топонимија („wowo“ и „wowija“), XX-та на „Војводската кола“, XXI-та на „Функцијата на егета“, XXII-та на „Дажбите на вражачот“ и XXIII-та на „Положбата на Pakijanija“.

*

Книгата на L. Deroo и Monique Gérard, како што видовме, е полна со нови толкувања и претпоставки од кои повеќето остануваат во областа на чисти хипотези. Се добива впечаток дека за авторите нема ниеден микенски текст ни збор за кој тие немаат свое оригинално решение. Во врска со нивниот метод на работа треба да се каже дека тие многу често или не водат воопшто сметка за тугите хипотези и решенија или пребрзо ги отфрлаат нив без да ја извршат претходно доказната постапка од која би се видела нивната неодрживост, зашто тие тргнуваат обично од своите однапред усвоени и недоказани претпоставки, а би требало патот да биде обратен.

Но, треба да признаеме дека авторите се трудеа да ни дадат во оваа своја монографија една колку што е возможно покомплетна и заокружена слика на имотните и земјишните односи во пилската држава од крајот на XIII век пред н. е. врз основа на автентичните документи, што ни ги оставиле самите властодршци од Пил — кралот и неговата дворска администрација. Ако тука и тамо има понекои непрецизни или погрешни толкувања со кои филологот не ќе може да се согласи, сепак не можеме да одречеме дека авторите успеале да нè загрејат за некои од своите хипотези и дека понекои нивни толкувања се подобри од поранешните. Веруваме дека тие во својата натамошна работа ќе го отстранат она што е неточно или претерано и ќе го поправат она што е погрешно.

М. Д. Петрушевски, Скопје

FIORELLA IMPARATI, *Le leggi ittite*, con prefazione di G. Pugliese Carratelli. *Incunabula Graeca* vol. VII, Centro di Studi Micenei, Università di Roma. — Roma, Edizioni dell' Ateneo, 1964; стр. XVIII + 326, голем 8 (цена: 6.000 ит. лири).

На прв поглед се гледа малку необично да се појави една книга за хетитските закони, како што е оваа што ја прикажуваме, во едицијата „*Incunabula Graeca*“, но тоа е само во почетокот така и само за оние кои не знаат колку е хетитската култура и историја блиска да најстарата грчка, до ахај-

ската од микенската епоха. Од сите цивилизации што се појавиле и цутеле на Блискиот Исток во вториот милениј пред нашата ера, како што вели Г. П. Каратели, хетитската е токмо онаа што историчарите, а ние ќе додадеме и филологот одн. лингвистот, ја чувствуваат најмалу оддалечена од цивилизацијата на егејскиот свет од истото време. Не само политичките врски на Хетитите и Ахајците од источна Ахијава (= Ахаја) и запазените елементи од хетитската култура во хеленизираната Анатолија ами и извесна поинтимна блискост и сродност меѓу хетитскиот и минојско-микенскиот свет се одржувале и одразувале во една низа аналогии на социјалната структура, во политичкиот поредок и во сродните форми на култот.

*

Зад предговорот на оваа книга (стр. VII—VIII), што го написа познатиот историчар и микенолог од Фиренца Џовани Пулјезе Каратели, издавачот на минојските натписи од Аја Тријада на Крит, на стр. IX—XVIII се наоѓа библиографија на публикации што се однесуваат до хетитскиот јазик и историја, до хетитските натписи и, посебно, до хетитските закони, меѓу кои се цитираат (на стр. XIV) и 17 расправи и статии од нашиот виден хетитолог Виктор Корошец од Љубљана.

Книгата е поделена на неколку глави одн. оддели. Прво доаѓа еден Увод (стр. 1—10) во кој авторката расправа за поделбата на материјалот што ги содржи хетитските закони и за разликите во терминологијата и распоредот на материјалот. Таа се определила за поделбата во 2 „серија“ а не за 2 „плочки“, како што тоа го правеле некои хетитолози. — Зад Уводот (стр. 11—13) дава еден преглед на општи студии за хетитските закони, на изданија на комплетниот или делумен текст на законите, меѓу кои челоно место има Б. Хрозни, а на крајот ја спомнува и „систематската расправа“ на В. Корошец *Keilschriftrecht* (излезена во прирачникот за ориенталистика „*Handbuch der Orientalistik*“, I Abt., Ergänz. III, Leiden 1964), што авторката не ја исползувала. — Потоа (стр. 14—32) расправа за ракописите одн. за плочките што ги содржат законите, за нивната класификација, давајќи опстоен критички осврт на поранешната литература со многу детали што се однесуваат на разните цели или фрагментарни плочки од денот кога тие се откриени.

Од стр. 33 до 183 се наоѓа текстот на хетитските закони според поделбата што ја усвоила нашата авторка во 2 серија, и тоа по следниот ред: на стр. 33 се даваат објасненија во врска со „дијакритичките знаци“ а самиот текст започнува на стр. 34; текстот е двоен — хетитски и италијански — на „левите“ страни хетитскиот оригинал а на „десните“ италијанскиот превод, под обата текста половината од просторот исполнета со фусноти; до стр. 115 оди текстот од 1. „серија“ а од стр. 116 текстот од 2. „серија“ на истиот начин распореден, при што треба да се додаде дека и едната и другата „серија“ се поделени на по 100 параграфи (нумерацијата на фуснотите е спроведена според параграфите, а не континуирано). Фуснотите се еден вид критички апарат на текстот, драгоцен придонес на авторот.

Во сушност текстот на 1. „серија“ (§§ 100) се заврши на стр. 96—97, а од стр. 98 одн. 99 започнува еден „паралелен“ текст, од којшто не е запазен I. параграф. Овој текст е поделен на 41 параграф што се распоредени од стр. 98—115, а нумерирани со римски цифри (I—XLI) и содржински поврзани со 1. „серија“. Овој „паралелен“ текст е на многу места доста оштетен и претставува една подоцнешна верзија од времето на последните хетитски владетели. Обележувањето со римски цифри е направено за да се разликува уште поарно оваа млада верзија од постарата која е и покомплетна (во последнава само § 26 е безмалу наполно уништен, а другите доста добро запазени).

Другиот драгоцен и оригинален придонес на авторот, покрај забелешките кон текстот и италијанскиот превод, претставува коментарот кон текстот на хетитските закони, кој е поправо и најголем дел на книгата (од стр. 184—326 т. е. до крајот). И тука е материјата распоредена според поделбата на самиот текст, при што е коментарот за „паралелниот“ текст (обележен

во текстот со римски цифри) вклучен во I. „серија“ според содржината на параграфите, без да му се посвети посебно место, како што тоа беше сторено во самиот текст.

Поделбата на 2 „сериј“ со по 100 параграфи во секоја од нив е дадена, се разбира со извесни корекции, онака како што ја извршил уште Б. Хрозни, основателот на хетитологијата.

Меѓу писаните хетитски документи, откриени во Богаскеј и написани со клинесто писмо, хетитските закони заземаат посебно место. Тие се исписани (поточно издлабени) од обете страни а понекогаш и на рабовите од глинени плочки, од кои повеќето се поделени со една вертикална црта во две колони, а овие обично одделени со понеколку хоризонтални црти што ги делат параграфите еден од друг. Од некои параграфи одн. делови од овие закони, најдени се и по две и повеќе копии одн. варијанти, меѓу кои има понекогаш и помали или поголеми разлики во текстот, од кај што се гледа дека има една постара и една помлада верзија одн. редакција на хетитските закони. Мислиме дека е направен мал пропуст од страна на издавачите што не е дадена ни една репродукција (фотографија) на овие плочки.

Поделбата на две „сериј“ е направена според нивната содржина, а последнава е во текстот изразена во почетокот на параграфот, зависно од тоа дали параграфот започнува со формулата „ако еден човек (роб или сл.)“ или со „ако едно лозје (градина или сл.)“. Характеристично е дека големото мнозинство на параграфи започнуваат со зборот „takku“ (= „ако“) т. е. формално исто како и повеќето стари закони, како што е на пр. во законот на Хамураби („šumma“... — „ако“) или во Гортинскиот законик од Крит („ἄι δέ“... — „ако пак...“). Во подоцнежните делови одн. верзии на хетитските закони нам. „takku“ се јавува сврзникот „man“, кој во постаариот јазик (= mahhan) имал главно временско значење („кога“), но подоцна се стопува делумно по значење со условниот сврзник „takku“.

Најстарата редакција (верзијата на ракописот А) [на овие закони била направена во времето на кралот Телипину или дури и на некој од неговите претходници, додека најмладата (верзијата на ракописот В) може да се датира во последниот период на Новото кралство, можеби под Тудхалија IV или Арнуванда III.

Заеднички елементи на текстот од законите и од едиктот на Телипину е присутноста на tulijaš, еден орган секако различен од rankuš и поавторитативен од него, составен од високи чиновници, заправо од членови на кралското семејство.

Тука треба да кажеме дека и авторот и издавачите направиле голем пропуст што ја оставиле оваа вредна публикација без ниеден индекс, а барем еден индекс на хетитските зборови, ако не друго, многу би го олеснил ползувањето на оваа книга.

Микенолозите можат да им завидуваат на своите колеги хетитолози, зашто последниве располагаат со многу повеќе материјал, со побогат текст. Особено пак текстовите од ваков вид, како што се законите, од кај што се гледа многу јасно структурата на општеството и меѓусебните односи на разните социјални слоеви, микенологот за жалост уште ги нема. Но, ако еден ден тие се појават и во некој од старите микенски центри — на Крит или во континентална Грција, ќе ни го овозможат разрешувањето на многу од досега нерешените проблеми не само од државната и социјалната структура на микенските Грци, ами и на многу загатки од областа на речникот и филологијата, бидејќи ние располагаме засега само со куси текстови, главно списоци на луѓе и стока и само ретко се јавува понекоја глаголска форма. Текст во вистинската смисла на зборот на нашите микенски натписи има сосема малку. Хетитологот е во овој поглед во далеку посреќна положба. Материјалот со којшто располага тој е побогат, многу појасен и посигурен, а текстовите полни и од формална и, пред сè, од содржинска страна.

Историчарите во оваа комплетирана збирка на хетитски закони ќе најдат првокласен документарен материјал, текстови од извонредно историско

и правно-социолошко значење, особено оние што се занимаваат со историјата на стариот век и на Блискиот Исток. Тука се разбира ќе најдат најмногу полезен материјал и нашите правници и социолози, а пред сè оние што се бават со историјата на правото.

М. Д. Петрушевски, Скопје

CONGRESSUS INTERNATIONALES „ANTIQUITAS GRAECO-ROMANA AC TEMPORA NOSTRA“, Brno, 12.—16. IV 1966.

Од 12. до 16. април 1966. година одржана е во Брно (Чехословачка) меѓународна конференција „Класичната антика и денешницата“. На овој импозантен научен собир (околу 600 учесници) на класичните филолози и научници од сродните дисциплини учествуваа претставители од двасетина земји. Покрај делегати и гости од социјалистичките земји, на конгресот зедоа учество научници од Австрија, Белгија, Велика Британија, Израел, Индија, Италија, Норвешка, САД, Сојузна Република Германија, Франција, Холандија, Швајцарија и Шведска.

Како организатори на овој конгрес со мошне широка тематика се појавија повеќе институции: Чехословачкото друштво на класичните филолози, Министерството за образование и култура на ЧССР, Здружението на историјата на науките и техниката, Интернационалната унија на историјата и на филозофијата на науките, а како главен организатор Чехословачката академија на науките.

Конгресот беше свечено отворен на 12. IV 1966. г. во 10 во убавото здание на Оперниот театар „Леополд Јаначек“. Пријатно беше да се чуе уводната реч на одличен латински јазик што ја одржа претседателот на Комисијата за подготвување на конференцијата, дописниот член на ЧСАН проф. др. Павел Олива. Мислам дека кај сите беше присутна онаа врска што овој „мртвов“ јазик ја создаваше и правеше за еден етнички толку разнороден собир да се чувствува како едно големо семејство.

Работните состаноци што се одржуваа по секции почнаа истиот ден по пладне. Се работеше секојдневно и пред и по пладне (од 9—12 и од 14, 30—17, 30) во 6 паралелни секции: 1. *филозофија и историја*, 2. *литература*, 3. *уметност*, 4. *колоквиј за микенолошки ситудии*, 5. *колоквиј за месиото и е доделено на античната култура во училишната настава* и 6. *симпозиј за класичната антика и почетоците на модерната наука* (Ренесанса и XVII век).

Рефератите по секциите беа групирани тематски, и тоа така, што Првата секција (филозофија и историја) опфаќаше три теми: а) *античната концепција за граѓанското и човечкото општество*, б) *класичната антика во социолошките и филозофските теорсии од втората половина на XIX и во XX-от век* и с) *Аристотел и современата филозофска мисла*.

Во секцијата по литература рефератите беа групирани околу овие две теми: а) *Социјални идеи на класичната драма и хуманистички традиции на класичната антика во театарот*, и б) *Влијанието на есејските теорсии на класичната антика врз литературата од подоцнежните епохи*.

Третата секција (уметност) имаше за тема: *Есејската теорија и уметничката пракса во класичната антика*. Влијанието на есејските теорсии на класичната антика врз уметноста од подоцнежните епохи.

Симпосијот „Класичната антика и почетоците на модерната наука“ работеше исто така во неколку подсекции: а) *Историја на физиката и техниката*, б) *Историја на медицината и биологијата*, с) *Историја на астрономијата и географијата*, д) *Историја на математиката* и е) *Историја на хемијата и геофизиката*.

Во секоја секција беа определени делегати од разните земји кои се грижеа за работата и го следеа нејзиниот тек во соодветните секции, а на заклучната седница поднесуваа извештај.